

DICTIONNAIRE FRANCAIS-MAFA

Yves LE BLÉIS

© Yves Le Bléis 2026

<http://dayimafa.net/>

(évolutif en ligne - tous droits réservés - reproduction interdite)

version du 29-09-2026

H

S'HABILLER (BIEN -)

ngangal-, **ngengele**, **ngwongwala** (*enduire*), compl. **va** ("corps")

HABIT

maslaka

habit tissé

wúpáy

HABITANT

ndiy [1985 **ndíyi**] (*forme tr.*), cf. **ndíy** (*les ...*)

» Que les habitants de la maison mangent leur viande en paix • **awáy ndiy gíy tá ndáw zluwudf tó tə pámbáy** [1985 **awáy ndíyi gíy tá ndáw zluwudf tó tə pámbáy**]

habitant d'un autre village

mayam (*étranger au village*)

HABITER

njá, njáy, njáw [1985 **ndzá, ndzáy, ndzáw**] (*vivre*)

» dans la maison où il habite • **á gíy mán á njá ápa** [1985 **á gíy mán á ndzá ápa**]

» et il y habita en étranger • **a n njáw aa mbúruk w təpa** [1985 **a n ndzáw aa mbúruk w təpa**]

HABITUÉ

báy, bíy, biy (*chef*)

S'HABITUER À

sənd-, síndé, súndá [1985 **sənd-, shíndé, súndá**], cf. **sén-, síné, súná** (*savoir*) [1985 **sén-, shiné, súná**]

» Je m'y suis habitué • **á səndayi ma aapa**

HACHE

jandaf [1985 **dzandaf**]

hache à manche angulaire

ízungwama

hache dont la lame est fichée dans le manche

jandəf ńécéíbe [1985 dzandəf ńécéíbe] (litt. “hache bien enfoncée”), cf. **jandəf** [1985 dzandəf]

hache dont le manche est enfoncé dans l'œil

jandəf wéríféd [1985 dzandəf wéríféd] (litt. “hache de manche d'outil”)

HACHÉ MENU

njúḃnjúḃe'e [1985 njúḃ–njúḃe'e] (*hâché menu*)

HACHER

gánjáḃ–, génjéḃé, gwánjáḃá [1985 gándzáḃ–, génjéḃé, gwándzáḃá]

rác–, récé, róćá [1985 ráts–, récé, rótsá] (*couper en plusieurs parts*)

HAEMATOSTAPHIS BARTERI

tóndóz

HAGARD

dakórwúzla'a, dakórwúzlwúzla'a [1985 dakórwúzla'a, dakórwúzl–wúzzla'a] (*troublé*)

» Ce gars a le regard hagard • **másliy wunó dakórwúzlwúzla'a** [1985 másliy wunó dakórwúzl–wúzzla'a]

être hagard

rézl–, rízlé, rúzlá

» des choses étonnantes • **skwíy mán ndó á rízie aapa** [1985 súkwíy mán ndó á rízie aapa]

HAIE D'ÉPINES

gazlar

zlazlar (*haie d'épines*)

HAILLONS

kécékécé [1985 kécé–kécé]

HALEINE

mauvaise haleine

suwtəhtəha'a, suwtihtihe'e [1985 suwtəh–təhha'a, shəwtih–tihhe'e]

à perdre haleine

tapatapa'a [1985 tapa–tapa'a] (*hâtivement*)

» Il court à perdre haleine • **á haká tapatapa'a** [1985 á haká tapa–tapa'a]

HALETER

saf–, sefe, sofa [1985 saf–, shefe, sofa] (*respirer*)

» il halète • **á sefe aa wúḃáy** [1985 á shefe aa wúḃáy]

HAMEAU

mœdœde (*muret*)

HAMEÇON

jér

HANCHE

gwadar

» Elle balance les hanches comme une chicotte • **á njanjala gwadór gáró ndórba** [1985 á ndzandzala gwadór gáró ndórba]

articulation de la cuisse au bassin

ń́cacar [1985 ń́tsatsar]

HANDICAPÉ

ngepe'e, ngepngepe'e, ngapa'a, ngapngapa'a [1985 ngepe'e, ngep-geppe'e, ngapa'a, ngap-ngappa'a] (*infirmes*)

ń́gulmbodók

- » Nombreux furent les handicapés guéris • **kumba aa ndiy ń́gulmbodúk** **mán tá mbólə ta** [1985 kumba aa ndíyi ń́gulmbodúk mán tá mbólə ta]

védál

- » il y a un homme qui est né handicapé • **ndu ngidé á zı́ mán ndá yakádə védál** [1985 ndu ngidé á zhı́ mán ndá yakádə védál]

HANNETON

mejen

sp.

ń́gúdəmbə́lzay [1985 ń́gúdəmbə́l-zay]

ń́vokwavrám [1985 ń́vokwavrám]

ń́vurngwalam

HARANGUER

kal-, kele, kwala (*tomber*), *compl.* **ma, dáyá** (*“parole”, “voix”*)

- » et il monta sur un rocher pour haranguer la foule • **a n túva aa gırzé, a n kwalə ma aa diy ndomajá télə** [1985 a n túva aa gırzhé, a n kwalə ma aa diy ndomadzá télə]

HARCELER

cəpá, cəpáy, cəpáw [1985 tsəpá, tsəpáy, tsəpáw] (*réclamer avec insistance*)

- » Je harcèle mon fils pour qu'il me rembourse • **ı́ cəpı́y kərə ga** [1985 ı́ tsəpı́y kərə ga]

HARGNEUSEMENT

kwízkwíze'e [1985 kwızh-kwızze'e] (*méchamment*)

- » Elle souffle par le nez hargneusement • **á vedə́ həcán kwízkwíze'e** [1985 á vedə́ həcán kwızh-kwızze'e]

HARICOT

dı́yá

sp.

kwendelez [1985 kwendelez]

dı́yá ń́kwı́d-kwı́de'e [1985 dı́yá ń́kwı́d-kwı́de'e] (*litt. “haricot blanc immaculé”, cf. dı́yá*)

haricot cassé, utilisé pour une sauce

gə́liyda

haricots écrasés conservés dans l'eau pendant quelques mois puis utilisés pour la sauce

cácáw [1985 tsátsáw]

haricots secs cuits

maras

haricots verts cuits

njə́kwáy

HARMATTAN

kusa

HARMONIE

slakaway

HARMONIEUX

*pour un visage***ndewésme'e, ndewésímsíme'e** [1985 ndewéshíme'e, ndewéshím-shímme'e] (*beau*)*pour un son***fílew fílew** (*timbré*)» Le son des cornes est harmonieux • **singilík fílew fílew fílew á vede** [1985 shingilík fílew fílew fílew á vede]

HARPE PENTACORDE

ganjavar [1985 gandzavar]

HASARD (AU -)

kəsang kəsang» Les enfants cherchent leurs affaires au hasard. • **wúdahíy kəsang kəsang kəsáng tá wesó skwiy ta** [1985 wúdahíy kəsang kəsang kəsáng tá weshó sukwiyy ta]

HATIVEMENT

kwélélél» Un autre crapaud le porte hâtivement à son parent sur le sable. • **kudéf ngidé za kwélélél daná á gwáliyy na aa wúyák****səksəka'a, siksike'e** [1985 sək-səkka'a, shik-shikke'e]» il mange les haricots secs hâtivement • **á pəđíy marəs səksəka'a** [1985 á pəđíy marəs sək-səkka'a]**slórcáca'a** [1985 slórtsátsa'a]**záp záp** (*dare-dare*)» L'enfant accourt hâtivement • **kóró záp záp záp záp á hakáďá**

HAUT (A)

gadgada'a, gedgede'e [1985 gad-gadďa'a, ged-gedďe'e]» Les flammes sont hautes • **vogú gadgada'a** [1985 vogú gad-gadďa'a]**gúra'a, gúrgúra'a, gúre'e, gúrgúre'e** [1985 gúra'a, gúr-gúrra'a, gúre'e, gúr-gúrre'e] (*élancé*)» L'arbre est haut • **wúf gúrgúra'a** [1985 wúf gúr-gúrra'a]**jáďáďáwa'a** [1985 dzáďáďáwa'a]» Le séchoir est haut • **gwarbíy jáďáďáwa'a** [1985 gwarəbíy dzáďáďáwa'a]**jógála'a, jógáljógála'a** [1985 dzógála'a, dzógál-dzógála'a] (*surélevé*)» Le lit en terre est haut • **lesúw jógála'a** [1985 leshúw dzógála'a]**jógóláwa'a, jógólawláwa'a** [1985 dzógóláwa'a, dzógóláw-láwwa'a]**tízle'e, tíztízle'e** [1985 tízle'e, tízl-tízzle'e]» Le tas de coton est haut • **gwogúmíy n cáma tíztízle'e** [1985 gwogúmíy n tsámá tízl-tízzle'e]

HAUT (N)

géd (*tête*)» la maison où nous étions réunis dans la pièce du haut • **gíy mán nga hayá təpa aa gid gíy nasa***en haut***ágíďe'e**, cf. **ágíďé**

par le haut

végid'

» Il est entré par le haut de la maison • **á dó ápé végid' gáy**

vers le haut

ńvégid'e

» Il est parti en direction du haut • **kalá á ńvégid'e**

á zígílé [1985 á zhígílé], cf. **zígílé** (Dieu) [1985 zhígílé]

» Ils regardent vers le haut • **tá píy díy á zígílé** [1985 tá píy díy á zhígílé]

HAUTEUR

njele (pente)

» On eut dit que j'étais tombé d'une hauteur très élevée • **ká gadó "í kalá á njeló ńfeltewtewe ngide" aa ka** [1985 ká gadó "í kalá á njeló ńfelitew-tewwe ngide" aa ka]

HÉ !

wa

HEIN

ce

» C'est celui-ci pour de bon hein ? • **ná ánta mé ce ?**

kede

» C'est bien lui celui qui est là-bas, hein ? • **nónga' áńangatíy kede ?**

HÉLAS

wábaw

HÉMORRAGIQUE

póha'a, póhpóha'a [1985 póha'a, póh-póhha'a]

» Le sang coule abondamment • **pambəz á gíy póha'a**

HERBE

mándáy (fourrage vert)

» Ils vont manger de l'herbe au pâturage • **tá dá ndíy mándíy aa vara**

herbe-savane

vatak Borno (litt. "épine de Borno"), cf. **vatak** (*Acanthospermum hispidum*)

herbes courtes

ńngwafafa

HÉRISSON À VENTRE BLANC

motokwas (*Atelerix albiventris*)

HÉRITAGE

ńndíy gáy (litt. "manger la maison"), cf. **ńndáy** (nourriture)

» et il a partagé leur territoire avec les siens comme héritage de leurs pères • **a n kózla wúdəm ta aa ndiy ná ára ńndíy giy bábə ta** [1985 a n kózla wúdəm ta aa ndíyi ná ára ńndíy giy bábə ta]

HERMÉTIQUEMENT (FERMER -)

ndirwud'

» Une fois qu'il bout seulement, alors tu fermes hermétiquement ton affaire. • **ńhúbétə ná tǝpǝ méne**, ayí ndirwúď **nde skwiy ngayí méne** [1985 ńhúbétə ná tǝpǝ méne, ayí ndirwúď nde sukwiý ngayí méne]

HÉRON

héron cendré

ńndǝgwonókwaď [1985 ńndǝ-gwonókwaď] (*Ardea cinerea*)

héron garde-bœufs

ńjarzle [1985 ńdzar-zle] (*Ardeola ibis*)

HERPESTES SANGUINEUS

ńviyváy [1985 ńviy-váy]

HÉSITER

jím-, jímé, jumé (*penser*), compl. **á géď** (“dans tête”)

» Tu n'hésiteras pas • **ká dá jíméná á gid ɓay**

HETEROPOGON CONTORTUS

súlum kǝda (litt. “flèche de chien”), cf. **súlóm**

HEURE

lér

pác [1985 páts] (*soleil*)

» A l'heure de mettre les haricots blancs sur le feu • **pác kátǝ kalá á ńngíy marǝs aa vogu sé mába** [1985 páts kátǝ kalá á ńngíy marǝs aa vogu sé mába]

HIBISCUS

asper

misiyi kwolokwaď [1985 mishiyi kwolokwaď] (litt. “oseille de tortue”), cf. **misiya** [1985 mishiya]

zúngul kwolokwaď (litt. “oseille de Guinée de tortue”), cf. **zúngwál** (oseille de Guinée)

sabdariffa

misiya [1985 mishiya]

sp.

ďíya wuďa (litt. “haricot de grillon”), cf. **ďíyá** (*haricot*)

mbokum gǝlakay (litt. “*Bombax costatum* de singe”), cf. **mbokwam**

HIER

adágaca, adágacay, adógwaca, adógwacay [1985 adágatsa, adágatsay, adógwatsa, adógwatsay]

celui, celle... d'hier

mádágaca, mádágacay, ńdágaca, ńdágacay, ńdógwaca, ńdógwacay [1985 mádágatsa, mádágatsay, ńdágatsa, ńdágatsay, ńdógwatsa, ńdógwatsay] (*forme nom.*)

HIPPOPOTAME

zliyam

HIPPOTRAGUS EQUINUS

mángázáw

HIRSUTE

jónóva'a [1985 dzónóva'a] (*ébouriffé*)

» Cet enfant a les cheveux hirsutes • **gwác gid' kǝrǝ wunǝ jónóva'a** [1985 gwátsǝ gid' kǝrǝ wunǝ dzónóva'a]

HOCHER LA TÊTE

pour refuser

ngwezle ngwezle [1985 ngwezle-ngwezle]

» Il refuse la viande d'un hochement de tête • **á gíy ngwezle ngwezle təríy zluwéd** [1985 á gíy ngwezle-ngwezle təríy zluwéd]

pour nier

kwatakwata'a, kwaslakwasla'a [1985 kwata-kwata'a, kwasla-kwasla'a]

HOCHET À COQUES

tóendœtœnde [1985 tœndœ-tœnde]

HOLARRHENA FLORIBUNDA

mœgwéréz [1985 mœgwérézh]

HOMME

ndó

homme moyen

zolum ndó (litt. "milieu de l'homme"), cf. **zolum** (milieu)

HOMONYME

meneke

HONORER UN DÉFUNT

ndál-, ndélé, ndólá (se terminer), compl. **va** ("corps")

» C'est que si on n'honore pas le corps dans ce pays, c'est mal • **ámán ndá ndélé və bíy tə wúdəm sátə dɔkwá, skwíya' ámbəḃay** [1985 ámán ndá ndélé və bíy tə wúdəm sátə dɔkwá, súkwíya' ámbəḃay]

HONTE

hwaray

» Je meurs de honte • **hwariy á kəḃye** [1985 hwariy á kəḃye]
» il n'y a pas de honte à cela • **hwariy á təpə ḃáy**

faire honte

ndár-, ndéré, ndórá (brûler du charbon de bois)

» Je fais honte à tout le monde • **í ndáraná á ndó**

HONTEUSEMENT

guzəv, cf. **guzəva'a, guzəvguzəva'a** (basse) [1985 guzəva'a, guzəv-guzəvva'a]

» L'enfant incline la tête sur sa poitrine honteusement • **kəré guzəv kaldə gid na aa ndav** [1985 kəré guzəv kaldə gid na aa ndav]

HOQUET

hóḃák

HORS DE

áwúda, cf. **wuda** (dehors)

» et il en retire le mil • **a n hálká daw áwúda təpa**

HORS-SUJET

zlaway

» Il est hors-sujet • **á gedə má á zlaway**

íngelégíð ma, cf. **íngelégíð** (toutes sortes de)

HOSPITALITÉ

riy mbúrókw (litt. “main d'étranger”), cf. **ráy, ríy, riy** (main)

» Je lui offre l'hospitalité • **í ganə riy mbúrókw**

HOUE

dóvar

houe à manche en bois

dóvər wéríféd [1985 **dóvər wéríféd**]

houe métallique dont la lame et le manche sont forgés dans le même morceau de fer

dóvər gíð kəda (litt. “houe de tête de chien”)

sp.

pahkaraw [1985 **pahəkaraw**]

houe vieille et usée

íhutasl

donner un coup de houe

kuruhw (râcler, biner)

HUILE

mbár

huile de caillcedrat

dingizl mbár

couvert d'huile

jónóma'a, jónómjónóma'a [1985 **dzónóma'a, dzónóm–dzónómma'a**] (huileux)

» Mes mains sont couvertes d'huile • **riy gó jónómjónóma'a** [1985 **riy gó dzónóm–dzónómma'a**]

couleur d'huile

ímbámbár

» Ce bœuf est de couleur d'huile • **ímbámbár á zli wuna**

HUIT

camakað [1985 **tsamakað**]

huitième.s (le.la.les -)

ícamakəða'a [1985 **ítsamakəða'a**] (nom num.)

HUMBLE, HUMBLEMENT

húyókwo'kwə'a, húyókwo'kwə'e (humble)

» humblement, avec des larmes dans les yeux • **aá mayá íhúyókwo'kwə'á, aá kuða aa dáy**

guzəv, cf. **guzəva'a, guzəvguzəva'a** (basse) [1985 **guzəva'a, guzəv–guzəvva'a**]

» L'enfant incline humblement la tête sur sa poitrine • **kəré guzəv kaldə gíð na aa ndav** [1985 **kəré guzəv kalədə gíð na aa ndav**]

HUMIDE

kútáka'a, kútákkútáka'a, kútéke'e, kútékkútéke'e [1985 **kútáka'a, kúták–kútákka'a, kútéke'e, kúték–kútékke'e**] (frais)

HUMIDIFIER

rúb–, rúbé, rúbá

HUMIDITÉ

ńdóelœlœm

» après avoir germé, elle (la graine) a séché parce qu'elle n'a pas trouvé d'humidité • **ńficə ná giné, a n gwárə ná ágíďémán n ngáca ńdóelœlum báy** [1985 **ńficə ná giné, a n gwárə ná ágíďémán n ngátsa ńdóelœlum báy**]

HUMILIER

man–, mene, mona (passer une nuit), compl. **gíď áhad'** [1985 **gíď á had'**] (litt. “tête en bas”)

HUPPE FASCIÉE

ngólák dák [1985 **ngólákə dák**] (litt. “coq de campagne”), cf. **ngólák** (*Upupa epops*)

HYÈNE SP.

férkázay

vərzláyíkúďéc [1985 **vərzláyí–kúďéc**]

hyène rayée

ngiléngile [1985 **ngilé–ngile**] (*Hyaena hyaena*)

HYGROPHILE SP.

kúza ǫókw (litt. “paille de chèvre”), cf. **kúzá** (paille)

HYGROPHILE SP.

auriculée

tetev (*Hygrophila auriculata*)

HYPARRHENIA RUFA

ńzenenem [1985 **ńzhenenem**]

HYPTIS SPICIGERA

ngwazlə gwózóhw (litt. “faux ?”), cf. **ngwazla** (*forgeron*)